

Beszélgetés

CSAK A GYERMEK LEHET A VESZTES...

Beszélgetés Jónás Tamás író-költővel

„... este pedig ellopózom a közeli nagy-nagy emeletes házakhoz, felcsöngetek egy családhoz, és megkérem, hogy nyomozzák ki, ki vagyok, mert én csak egy intézeti gyerek vagyok, azt se tudom, ki az anyám, és szeretnék hazajutni, de azt se tudom, hol van az. Én még olyan kicsi vagyok, hogy semmi rosszat nem tehettem...”

– A kezdetekről beszélj, légy szíves!

– Csernelyben laktunk. Az egyik napon három vagy négy dzsip állt meg az udvarunkon. Még nem ebédeltünk, de anyu már főzni kezdett. Az autókból rendőrök szálltak ki, köztük civil ruhások is. Valami papírt lobogtattak, a gyerekeket behívták az udvarról a szobába. Elálltak az ajtót, hogy ne mehessen ki senki. Furesca volt, mert úgy tűnt, mintha anyuék nem várták volna őket.

Ezután szétszakították a családot, szüleinket börtönbe vitték, mi pedig egy elosztóba kerültünk, ahol még egyszer találkoztunk, de apu nélkül, őt már nem láttuk. Anyu teljesen összeomolva sikongatott...Rendőrök támogatták.

– Ekkor Te hány éves voltál?

– Négy.

– Nektek, gyerekeknek mondtak valamit?

– Semmit. Én legalábbis nem tudtam, hogy miről van szó, s hogy hova visznek. Én voltam a legfiatalabb. Kérdezgettem a rendőröket a kocsiban – ugyanis egyedül voltam az autóban három rendőrrel –, hogy hova visznek, de csak annyit mondtak, hogy egy olyan helyre megyünk, ahol nagyon sok játék lesz.

Egy ideig a bátyámmal voltam, a lányokat máshova vitték, aztán a bátyámtól is elszakítottak. Később Miskolcra kerültem.

– Mennyi időt töltöttél az elosztóban?

– Nem emlékszem. Egy hét volt vagy kettő. Mindenesetre hetekben mérhető. De lehet, hogy csak néhány nap volt az egész. Súlyos idő volt.

– Vannak emlékeid azokról a napokról?

– Az embertelenségére emlékszem. A mi szintünkön

három-négy hatalmas szobában laktak a gyerekek. Nagyon sokan aludtunk a szobában. Akkor még Árpival, a bátyámmal együtt voltunk, de már lehetett tudni, hogy el fognak minket szakítani.

Ezen az átmeneti helyen kisebb bandákba verődtek a gyerekek, bandavezérekkel. Négyévesként ezt annyira nem éltem át, de Árpi már igen. Láttam, hogy problémát okoz neki, hogyan kell egy bandába beépülni.

Arra nem emlékszem, hogy lett volna ott nevelő. Mintha a gyerekek maguk intézték volna az életüket.

Már ott elkezdődtek meghurcoltatásaim. Például ott éltem át először a „fojtogatást”. Fürdetéskor mindig a víz alá nyomták a nagyok a kisebbeket. Ez a kamaszoknak játék lehetett csupán, a nevelők sem vették komolyan, ha látták, de egy 4-8 éves gyereknek halálfélelmet okozott.

Szintén az elosztóban történtek az első szexuális aberrációk. Az idősebbek cirkuszi látványosságként szeretkezni kényszerítették a fiatalabbakat. A többiek „szobaőrök” felügyelete mellett megnézhatték ezeket a jeleneteket, ha fizettek érte.

„Az intézetben gyakran rá akartak venni, hogy húzzam le a nadrágomat, hajoljak előre, és engedjem meg, hogy egy nagyobb fiú a fenekembe dugja az áfonyáját. (Az áfonyáját. Apu adta ezt a nevet neki. Meg hogy fafonya.) Nem engedtem. Lenéztek emiatt, de nem érdekelt.”

– Megmondták előre, hogy hová fogsz kerülni, vagy csak egyszerűen fogták a kezedet, és elvittek?

– Nem, nem tudtam semmit. Úgy sodródtam, mintha a szél kapott volna ki az ablakon. Senki nem mondott semmit. Amíg a testvéreimmel voltam – ez órákban mérhető – ők sem. Nem tudtam, hogy mi történik.

Mindenesetre az biztos, hogy Miskolcra kerültem. Ez, a már megélt zűrzavarok, kiszámíthatatlanságok után egy-két nap vagy hét elteltével, a maga rendszeres életvitelével – felkelés, reggeli, fogmosás stb. – biztonságosabbnak tűnt. De az érzelmileg teljesen sivár környezet miatt történhetett meg – amit a Cigányidők kisregényemben már leírtam –, hogy többen egymással összeszerelmesedtünk.

„Volt viszont egy kisfiú, aki velem egyidős lehetett, igen csúnyán beszélt. Kérdezgettem, hogy ez meg az a szó mit jelent, de nem tudta megmondani, csak néha mutatott a lába közé, vagy vette elő a magáét, és azt mondta: ez a fasz. Én meg voltam győződve róla, hogy az övét fasznak hívják, de az enyém attól még fafonya, és különben is: mindenkinek más-más neve van erre. Egy este aztán odabíjt hozzám ez a fiú, és azt mondta: buzuljunk! Buzuljunk? Miért ne? Úgyis unatkoztam, mert korán kellett lefeküdnünk, és csak néztem a plafont, a Mari arcát képzeltem magam elé, és alig bírtam visszafojtani a könnyeimet.”

Jellemző volt, hogy a barátságok eljutottak egészen a homoszexualitásig. Állandó párok is kialakultak. A nevelők, bár kedvesek voltak, úgy éreztem, hogy inkább a saját gyerekeikre tartálékolják szeretetüket. Meglepett hát az utolsó esti ajándék, amit kaptam.

„Amikor anyu eljött értem a miskolci gyermekvárosba, már nem is örültem, hogy hazakerülhetek, hiszen előző este kihívott a hálószobámból a legkedvesebb nevelőnőm (...) Válassz magadnak, Tamás, három mesét, amit szívesen meghallgatnál, mert holnap hazamész. Elmondta a meséket, én csak hallgattam, hallgattam, és csodálkoztam, hogy vannak ilyen viszonyok, szóval olyanok, hogy egy ember leül egy másikkal, és csak neki mesél; hogy kitüntetett figyelmet kap; hogy szeretik egymást. Hogy van mese. Amikor pedig visszakísért a szobámba, még pusztit is adott a fejemre, megsimogatott, és mondott valami kedveset, amitől mindenki felkelt és kiáltozott vagy esengett, hogy: Nekem is pusztit, én is kérek, én is, én is.”

Ez akkor nagyon fontos volt, hogy külön szobában, csak nekem meséltek el három olyan mesét, amit én választottam. De talán mégsem volt annyira személytelen, embertelen az intézet, mert amikor 19 évvel később visszatértem látogatóba, a nevelők még emlékeztek rám.

Ahogy mondtam már, családom Csernelyben lakott, Ózd mellett. Otthon palócra emlékeztető tájszólással beszéltünk. Ezt a tájszólást nagyon durván kinevelték belőlem. Attól kezdve görcsösen odafigyeltem arra, hogy ne úgy mondjam a szavakat.

– Körülbelül hány évet voltál a Gyermekvárosban?

– 6 évesen az iskolát már Csernelyben kezdtem, tehát másfél-két évet lehettem.

– Közben voltál nevelőszülőnél is?

– Igen, talán nem is egynél. Csak arra emlékszem, hogy egy teljesen ismeretlen helyen vagyok, egy faluban, egy öreg néninél. Még előttem van a ház és az udvar. Arra is emlékszem, hogy ez a néni meghal. Azt nem láttam, hogy meghalt volna, egyszerűen csak eltűnt.

Majd ezután jött a második nevelőszülő, aki kínozott és dolgoztatott minket: krumplit kellett pucolni, felseperni a házat, leszedni a gyümölcsöket, a kertben kapálni. Volt egy édesgyereke is, őt szerette, minket kifejezetten gyűlölt. Valószínűleg csak a pénz miatt kellettünk neki. A saját gyereke soha nem dolgozott. Amíg mi dolgoztunk, ők tévét néztek.

– Még milyen bántalmazások értek titeket ennél a nevelőszülőnél?

Mindenért megbüntetett. Nem játszhattunk, s nem nyúlhattunk a gyereke játékaikhoz. Maximum susmoroghattunk. De már ez is zavarta. Nem kaptunk enni. A kukoricára térdepelés teljesen megszokott volt. Én azt bírtam a legnehezebben, ha nem engedett elaludni. Beülhettem mellé az ágyba, de nem volt szabad lefeküdnöm, nem szabadott elaludnom. Azt mondta, hogyha reggel alva talál, akkor megver. Én persze elaludtam, de másnap mégsem vert meg, viszont bennem volt a félsz, hogy bármikor megverhet. Büntetés volt továbbá az is, hogy meztelenre vetkőzve a fűtetlen előszoba kövezetén kellett ülnöm, tyúk- és disznószarba nyomta az arcunkat. A velem együtt levő lányt egyszer úgy leforrázta, hogy harmadfokú égési sérüléseket szenvedett, az arca teljesen elroncsolódott. Emiatt is perelték be őt.

– Ez az a bírósági tárgyalás, amit könyvedben is megírtál?

– Igen. Miskolcra kellett a tárgyalásokra járnom. Ez rettenetes élmény volt.

A kihallgatások egy kis szobában történtek, ahol egy kis asztalnál egy férfi ült egy írógép mögött. Kérdegetett és gépelt. Minden alkalommal egy nevelő ölében ültem, aki biztatott, hogy mondjam, mondjam, mondjam, mik történtek. Olyanokat kérdeztek, hogy jó voltam-e? Azt válaszoltam, hogy jó, bár meggyőződésem szerint rossz voltam. Egyszer elloptam a karamellás cukrot az asztról. Amúgy is: ha valakit állandóan vernek, akkor elhiszi magáról, hogy rossz. Ugyanakkor meg attól féltam, hogyha azt válaszolom, rossz voltam, akkor visszakerülök a nevelőszülőhöz.

Végül tanúként a tárgyaláson is részt kellett vennem, s a nevelőszülő szemébe kellett mondanom a bírónő öléből, hogy miket csinált velem. Időnként mélyen a szemembe nézett. Féltam tőle, ezért nem tudtam mindent elmondani.

Anyu a Gyermekvárosba való visszakerülésem után már látogatni kezdett. Ő korábban szabadult, mint az apu. A nővéremmel együtt látogatott, akit elsőként vehetett ki az intézetből. Szabadnak tünnek a szememben, és nem értettem, hogyha ők szabadok, akkor nekem miért kell az intézetben maradnom. S mivel senki nem magyarázott el semmit, úgy éreztem, egy könyv vagyok, ami ott áll, s amikor megérkezik anyám, leemelnek a polcra, kinyitnak, belémolvasnak és visszatesznek.

– Behajtani tilos volt a jeled a Gyermekvárosban...

– Igen, ezt írom is a könyvemben. Ezt a jelet igazából ki is tehettem volna a szívemre. Mindenkiel szemben bizalmatlanná váltam: szüleimmel szemben is. Nem értettem semmit, a teljes elutasítás volt számomra a legjobb.

– Amíg édesanyád börtönben volt, kaptatok-e tőle levelet, csomagot, tudatok-e találkozni? -Nem.

– Könyvedben írod, hogy mikor édesanyád hazavitt, nem tudtál vele mit kezdeni.

– Igen, sokáig nem tudtam vele mit kezdeni. Nem tudtam, hogy milyen szerepet tölt be az életemben, és a mai napig nem állt helyre köztünk egy normális, oldott anya-gyerek kapcsolat. Anyu folyamatos lelkiismeret furdalással fordul felém, én pedig olyan bizalmatlansággal, amit Pilinszky ír az egyik versében:

„Csak meg ne lopj! Csak el ne pártolj!

Ha gyenge vagy, végem van akkor.

Ágyban, párnák közt, uccazajban
iszonyú lenne fölriadnom.”

– Beszéljünk az iskolákról!

– A családban senki sem szerzett szakmát, nekem sincs még diplomám. Mindez azzal magyarázható, hogy a családot a szétesés annyira megviselte, hogy senkiben nem maradt erő -bennem is csak nagyon kevés van -, ami az építkezést tenné lehetővé. Hiányzik az életünkől az a szervező elv,

aminek segítségével gyarapodni tudnánk lelkiileg, anyagilag, bárhogya. Nem tudunk nyugodtan megülni a helyünkön, és elvégezni egy egyetemet. Szerintem ez nekem még most sem fog sikerülni. Ez mára harmadik felsőoktatási intézmény, ahol tanulok. Gyerekkoromban sem volt az életünkben két év, hogy egy helyen maradtunk volna. Albérletről albérletre vándoroltunk.

Azt, hogy itt tartok, nem magamnak köszönhetem. Nehogy valaki azt higgye, hogy ebből a helyzetből ki lehet lépni. Nem, ez magunktól nem megy. Nem igaz, hogy a gyermekkori sérelmeit idővel kinövi az ember. Soha nem növi ki. Ha egy gyereket kiszakítanak a családjából – főleg tízéves kora alatt –, azt soha nem növi ki: az egész életét meghatározza.

– Továbbtanulásodat hogyan képzelted el?

– Mindenféleképpen tovább akartam tanulni, pincérnek vagy tévészerelőnek. A tanárok viszont azt mondták, hogy inkább menjek gimnáziumba. Anyuék engedtek a „hivatalos közeg nyomásának”, az ő szemükben ez volt az iskola. Gimnáziumba mentem, de fogalmam sem volt, hogy minek. Ott szeretettel fogadtak.

16-17 évesen lázadozni kezdtem. Lázadtam a gimnáziumi csiszolgatás ellen. Szívesebben dolgoztam volna már.

A környezet álságosnak, hidegnek tűnt. Visszavágytam anyuékhoz: inkább az ő értékrendjüknek megfelelő, számomra természetesebb közegbe szerettem volna beilleszkedni.

– Mikor kezdtél írni?

– 9-10 évesen már írtam. A korai, József Attilás, a szegénységünkről szóló kis versek még nagyon tetszettek a szüleimnek.

– Minek a hatására kezdtél el írni? Ez csak úgy jött...?

– Sohasem jön csak úgy. Azok alkotnak, akiknek valami hiányuk van. Nem kezdhettem festeni, mert sosem volt vásznam, ecsetem. Nem kezdhettem zenélni – ugyan muzsikás családból származom –, mert nem volt hangszerünk; viszont volt papír meg toll, tehát írni kezdtem.

– Számodra az írás amolyan öngyógyítás?

– Igen, ez a kisregény, a Cigányidők, öngyógyítás. A nagy részét esténként írtam, végigzokogva az egészséget. Közben pszichiátriára jártam. Rengeteg gyógyszert szedtem, s világ-vége-félelmes hangulatom volt. Ennek a regénynek a megírása terápia volt.

– Az Először vége van című versedben írod:

*„A szívemen csodálkoztam el, hogy
milyen ideges, nyughatatlan szervem,
aztán meg: mennyire üres. És még sincs benne hely.
Nem neked, vagy másnak, akit szerettem eddig,
vagy ezután majd fogok, de magamnak nincsen:
az a szív, bár bennem van, de nem értem dobog.”*

– Ez azt jelenti, hogy most nem találsz a helyedet?

– A dolog ennél bonyolultabb. Van egy nagyon nagy feladatom. A szüleim elindítottak egy hullámot, s én, úgy érzem, hullámtörő fal vagyok. Nem adhatom tovább ezeket az élményeket a gyerekeimnek. És ezért nem is foglalkozhatnék magammal annyit. Látom a testvéreimet, akiknek ez nem sikerült. Én ezt nem akarom, s emiatt folyton azt érzem, hogy nem a magam életét élem, s az előző élet kijavítása a legnagyobb feladatom. De már nem bírom tovább, szeretnék magammal foglalkozni. Rá kellett jönnöm, és most azon gondolkodom, mi az a teher, amit még rárakhatok a gyerekeimre. Rá kellett jönnöm arra is, nem tudom megtenni, hogy teljesen kiegyensúlyozott apaként – két gyerekem van – ne úgy neveljek, ahogy a szüleim engem. Sajnos egy picit úgy nevelem őket.

– Egy korábbi beszélgetésünk alkalmával említetted, hogy szívesebben lennél vagy maradtál volna pincér, mintsem a mostani életedet élnéd. Hogy érted ezt?

– Ha az ember szenved, az nyilvánvalóan csiszolja, finomítja. Érzékenyebbé válik, tágul a vilásképe. Elvileg így teljesebb életet tud élni, de gyakorlatilag – tapasztalatom szerint – ez nem így van. A talaj nélküli tágasabb világ nem ér annyit, mint egy szűkebb világgal talajjal.

– A lényeg az, hogy elinduljon egy folyamat, aminek a végén – mikor meghalok – elmondhassam, jó életem volt annak ellenére, hogy rosszul indult. De ezt a rossz kezdetet ki lehet aknázni, profitálni lehet belőle. Én viszont nem ronthatom el a gyerekeimet, mondván, hogy ők ebből ügyis profitálnak majd.

– Milyen elvárások fogalmazódtak meg irányodban?

– Mindenfelől vannak elvárások. Anyu, apu és a testvéreim felől érkezik egy olyan elvárás, hogy segítsen őket. Ez gyakorlatilag csak anyagi segítséget jelent. Tanácsokat nem kérnek, és nem osztanak. Kivetettek: teljesen maguk fölé rendelték.

Az írói társadalom felől az az elvárás jelentkezik, hogy az emlékeimről számoljak be. Minél részletesebben, és most rögtön.

A harmadik elvárás a szűkebb család felől érkezik. Hogy minden emlékemet dolgozzam fel minél előbb, és ne legyenek ezzel problémáim, mert az a gyerekeknek nagyon rossz, nehéz együtt élni az állandóan jelenlévő depresszióval, misztikus félelmekkel, rémálmokkal.

Természetesen jelentkezik elvárás a cigányok részéről is.

– Sikerült-e beilleszkedned, vagy most mintegy hontalanként élsz két kultúra között?

– Vannak barátaim, akik becsülnék, és akiket én is becsülök, tehát ilyen tekintetben sikerült beilleszkednem. De érzem, hogy itt másfajta értékek működnek, amiknek csak nagyon odafigyelve tudok megfelelni. Van valami alapvető különbözőség, valami állandó súrlódás. Bizonyos tekintetben a társadalmon kívülről érkeztem, s számomra ez a társadalom visszásnak tűnik. Viszont a falum, a családom pedig már kevés. Tehát a forrás kevés, a tenger meg piszkos.

– A Családi kör versei élményversek?

– Igen, de nem mindig az én élményeimből.

– Említetted: csak a gyerek lehet a vesztes. Mit jelent ez?

– A szülők már vesztek máshol vagy máskor. A valódi vesztes a gyerek, hiszen az ő élete romlik el. Nem szembesülnek vele, mert ezek nem annyira látványos veszteségek. A gyerek felnőtt, dolgozni kezd, családot alapít. Látszólag normálisan él, csupán az életörömét veszíti el. Emiatt is kell kiegyensúlyozottnak lenni, és nagyon odafigyelni a gyerekekre. Nem nevelni kell a gyereket, mert ez már egy görcsös viszonyt feltételez, hanem egyszerűen természetesen kell vele bánni. De elég az is, ha a szülő számára fontos a gyerek fejlődése. Talán a legfontosabb a határozott, biztonságot adó, érett személyiség, ami a gyerekeknek mintaként szolgálhat.

– Szerinted mi az, amit ha megkaptál volna, nem így alakul az életed?

– Az odafigyelés, az értő odafigyelés mindenkitől elvárható. Ez elvárható még attól is, aki nem szereti a gyereket, akit nevel, mert nem az övé.

Az interjút készítette: Büki Péter

CSALÁDI KÖR

Csald meg apócat!

Táncolj, anyócám, gondodat elfeledd,
Zoltán bácsinak engedj tapizni
formás gerinced. Mért ne hagynád?
Látod, apusnak is ott a nője.
Nem szép a Zoltán bácsi, de jó nyugodt.

Hosszú az orra, nem veti fel a pénz,
sejtem viszont, hogy jó az ágyban -
erre is illene már ügyelned.

Alszom, ha majd kell, nem zavarok tovább,
fálnak fordulok, rólatok álmodom,
elképzelem, hogy új apám lesz,
hogy ha a mostani végre elhúz.

Mi baj, Apa?

Haló, apóca, én vagyok!
Ne sírj, óvodában vagyok.
Mindenki elment, már csak én
maradtam, téged várlak én.

Ne sírj, apu, hisz megesik
ez mással is, hogy beiszik
és elfelejti kisfiát,
de már ne késlekedj tovább.

A Zsuzsa néni üzeni,
hogy legközelebb megteszi,
és elvitet, és más szülők...
Apu, gyere, mert őszülök.
Ha elviszel, én jó leszek,
a kocsmá előtt elleszek,
s te bent elpanaszolhatod
szörnyű nehéz nagy bánatod.

Hónap vége

Kétezeröttszázért megvinné bárki a mackóm,
s hogyha a váramat és a legómat is el tudom adni,
meglesz könnyen a tejre, a sörre, a gázra való pénz,
s nem lesz senki se mérges, nem lesz hajbakapás sem.
És fizetéskor, ugye?, mindent visszaveszünk.

Esti dal

Anyu fehér, karcsú nyakát
apu karolja este át,
szobájuk zárva, jaj, de rég
hallani ágyrugók nesztét.

Anyu, aludj, már este van,
a csöndnek kenyértette van.
Apu, aludj, már este van,

focimeccsét is láthatod.

Kicsi tesóm, ne keseregj,
melegszik már kint a tejed.
Aludjál, tente, tente, te
lekókad nővéred feje.

Tesó, aludj, már este van,
a szívben gondok mérge van,
ne félj, figyelek én terád,
aludj, aludj ne sírj tovább!

Másodközlés Jónás Tamás hozzájárulásával.

Első közlés: Nappali ház folyóirat 1998. évi 4. száma.